

MEKKÎ MEHMED EFENDİ

(ö. 1212/1797)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1126'da (1714) Mekke'de doğdu. Sarayda kilâr-i hâssa ağası iken kendini yetiştirerek Mekke kadılığına kadar yükselen celep Halil Efendi'nin oğludur. Babası Mekke kadısı iken 1126'da (1714) vefatı üzerine İstanbul'a getirildi. Tahsilini tamamladıktan sonra 1147 Zilhiccesinde (Mayıs 1735) hâric rütbesiyle müderris olarak Sahn'da tedris'e başladı. Rebûlevvel 1179'da (Ağustos 1765) Selânik mevleviyetine getirildi. 1185 Rebûlevvelinde (Haziran 1771) Şam ve Muharrem 1190'da (Mart 1776) Medîne-i Münevvere kadısı, 28 Ramazan 1198'de (15 Ağustos 1784) İstanbul kadısı oldu. 26 Ramazan 1199'da (2 Ağustos 1785) müddet-i örfiyesini doldurduğundan azledilerek kendisine Anadolu kazaskerliği pâyesi verildi.

11 Rebülâhir 1200'de (11 Şubat 1786) Rumeli kazaskerliği pâyesiyle Anadolu kazaskeri olan Mekkî Mehmed Efendi, 15 Cemâziyelâhir 1201'de (4 Nisan 1787) Mehmed Sâdık Efendi'nin vefatıyla boşalan Rumeli kazaskerliği makamına getirildi. 13 Safer 1202'de (24 Kasım 1787) Müftîzâde Ahmed Efendi'nin azli üzerine onun yerine şeyhülislâm oldu. Ancak I. Abdülhamid'in Mehmed Kâmil Efendi'ye teveccühü sebebiyle 16 Cemâziyelevvel 1202 (23 Şubat 1788) tarihinde görevinden azledildi (Sarıcaoğlu, s. 124; Danişmend ve Uzunçarşılı bu tarihi 26 Cemâziyelevvel olarak kaydediler). III. Selim döneminde Yahyâ Tevfik Efendi'nin vefatıyla

boşalan şeyhülislâmlık makamına emniyetli bir kişinin getirilmesi düşünüldükçe Sadrazam Koca Yûsuf Paşa'nın da tavsiyesiyle Mekkî Mehmed Efendi ikinci defa şeyhülislâmlığa tayin edildi (22 Receb 1205 / 27 Mart 1791). Tayininde sakın tabiatı ve kendi vazifesinden başka işlere karışmamasının rol oynadığı kaydedilmektedir.

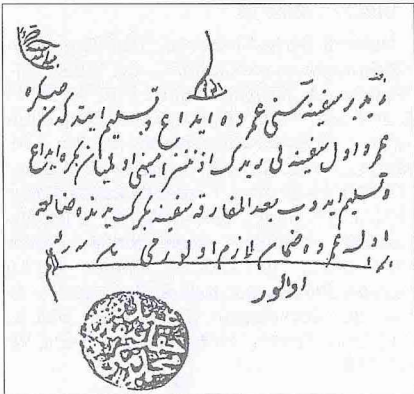
Mekkî Mehmed Efendi'nin yaşlılığı, ayrıca cerbezeli bir kişiliğe sahip olmaması meşihat işlerinin başkalarının elinde kalmasına sebep olduğundan on altı ay şeyhülislâmlık yaptıktan sonra 22 Zilkade 1206'da (12 Temmuz 1792) azledilerek yerine Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi getirildi. Azlinin tebliği için çavuşbaşı ağasının gönderilmesi âdet olduğu halde padişahın teveccühü sebebiyle bu husus kendisine reîsülküttâb efendi tarafından bildirildi. Azlinde 13 Zilkade 1206'da (3 Temmuz 1792) yapılan ruûs imtihanı hakkındaki dedikodularla Tatarcık Abdullah Efendi'nin III. Selim üzerindeki telkinlerinin rol oynadığı kaydedilir. Ancak esas sebebin, III. Selim'in ilmiye işleri ve ordu durumuyula ilgili olarak düşündüğü islahatı gerçekleştirilebilmek için daha di-rayetli bir şeyhülislâmla çalışmak istemesi olduğu anlaşılmaktadır. Rumelihisarı'nda bulunan yalisına çekilen Mekkî Mehmed Efendi 22 Cemâziyelevvel 1212'de (12 Kasım 1797) vefat etti. Oğlu Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi II. Mahmud devrinde üç defa şeyhülislâm olmuştur.

Kaynaklarda ilim ve fazilet sahibi, kâmil, mütevazı, merhametli, kanaatkâr ve yumuşak huylu olduğu, sade bir hayat sürdüğü belirtilir. Emlâk ve akarını vakfederek bunlardan elde edilecek gelirin Fâtih Camii'nde her gün ders okutulması, Rumelihisarı'nda bulunan Pertek Ali Camii'nde yılda bir defa mevlid okunması, yılın belirli günlerinde aşure, pilâv ve zerde pişirilerek Rumelihisarı civarındaki fakirlere dağıtılması ve Haremeyn fukarasına yardım edilmesi gibi hayır işlerine harcanmasını şart koşmuştur. Mürettep divanı bulunan Mehmed Efendi'nin şairliğinin yanı sıra hat sanatında, bilhassa ta'lik yazısında üstat olduğu belirtilmektedir. Mehmed Efendi'nin Eşrefiyye'den Eşrefzâde İzzeddin Efendi'ye ve Nakşibendiyye'den Neccârzâde Mehmed Sıddık Efendi'ye intisabının bulunduğu kaydedilmektedir.

Eserleri. 1. *Hâşiye 'alâ Tefsîri Kâdî el-Beyzâvî*. Bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (AY, nr. 1769). 2. *Mürşidü'l-vârisîn fi Ahvâlî'l-erbaîn*. Hanefî fakihî Secâvendî'nin

el-Ferâ'izü's-sirâciyye adlı eserinin Türkçe tercümesi olan *Ahvâlü'l-erbaîn*'in şerhidir. Müstakil olarak veya Sâlih Efendi'nin *Ceride-i Ferâiz*'i ve *Metn-i Sirâciyye* ile birlikte çeşitli baskıları yapılmıştır (İstanbul 1256, 1276, 1277, 1283, 1291, 1300, 1302, 1303, 1304, 1311, 1318, 1320). 3. *Tahmis-i Kaşide-i Bürde*. Müellifin mukaddimede belirttiğine göre Bûsîrî'nin *Kaşidetü'l-Bürde*'sine Süleyman Nahîfî'nin yaptığı tahmîsî örnek olarak nazmetmiştir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Esad Efendi, nr. 2541) nüshasının baş tarafında müellif hattı olduğu belirtilmektedir. 4. *Teves-sül. Kaşidetü'l-Bürde*'nin Türkçe olarak yapılan şerhleri içinde en geniş ve mükemmeli olduğu kaydedilen eser basılmıştır (İstanbul 1251, 1300). 5. *Dîvân-ı Mekkî*. Mekkî Mehmed Efendi'nin ikinci şeyhülislâmlığı sırasında tamamlayıp padişaha arzettiği ve bundan dolayı taltif edildiği divanıdır (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 674; İÜ Ktp., TY, nr. 642, 5509, 5516, 9673). 6. *Risâle fi şerhi'l-hamd*. Müellifin mukaddimede ifadeesine göre Beyzâvî hâşiyesinin mütalaası esnasında hamd konusuyla ilgili yazılanların bir araya getirilmesiyle telif edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2983/1). 7. *Vesile-i Vüsûl*. Mârifetullah ve sıfâtullah konusunda Türkçe olarak kaleme alınan bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2983/2). 8. *Risâle fi şerhi'l-mukaddimâti'l-erba min Kitâbi't-Tavzîh*. Sadrüşşerîa'ya ait *et-Tavzîh* adlı fıkıh usulüne dair eserdeki "mukaddimât-ı erbaa" diye meşhur olan kudret, irâde-i külliyye ve ihtiyâr-ı cüz'ünün tarifleri, kulun fiilinin hakikati konularının anlaşılması zor olan yönlerini açıklamak amacıyla kaleme alınmıştır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2983/3). 9. *Risâle fi tafsîli mâ zekerahû sâhibü'l-Menâr fi ma'rifeti aksâmî'n-nazm ve'l-ma'nâ min Kitâbi'llâhi tedââ*. Ebû'l-Berekât en-Neseffî'nin *Menârü'l-envâr* adlı eserinin metni esas alınarak edille-i şer'iyye ve Kur'an'daki nazım ve mânâların kısımları konusu Türkçe olarak izah edilmektedir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2983/4). 10. *İstiâre-i Tebe'iyye ve İstiâre-i Temsiliyye Dair Risâle*. Sa'deddin et-Teftâzânî ile Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin istiâre konusundaki tartışmaları ele alınmaktadır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2983/5). 11. *Hısnu Ehiillâh*. İmam Gazzâlî'nin kelime-i tevhid hakkındaki Arapça risâlesinin Türkçe tercümesidir (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 389). 12. *İmân-ı Mücerredin Âdem-i Nef'i Hakkında*

Mekkî Mehmed Efendi'nin bir fetvası (*İlmiyye Salnâmesi*, s. 559)

ki Mu'tezile Delillerinin Reddi. Mekki Mehmed Efendi'nin ilk şeyhülislâmlığından azlından sonra kaleme aldığı bu risâlede, "Rabbinin bazı âlâmetleri geldiği gün önceden inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık imanı bir fayda sağlamaz" meâlindeki âyetle ilgili (el-En'âm 6/158) Mu'tezile görüşü eleştirilmektedir (İÜ Ktp., TY, nr. 3365). **13.** *Kitâbü Nüzheti'l-ârifin ve Tenbîhi'l-gâfilin*. Vaaz meclislerinden oluşmaktadır (Süleymaniye Ktp., Harput, nr. 264). **14.** *er-Ravza ve'l-mikyâs fî durûbi'l-iktibâs*. Aruz veznine dairdir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1793). **15.** *Şerh-i Hikâye-i Mescid-i Âşık Kişi*. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinde yer alan bir makalenin tercüme ve şerhidir (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 416). **16.** *Menâkıb-ı Hazret-i Şeyh Muhammed Murâd el-Buhârî*. Muhammed el-Buhârî'ye mülâki olarak hizmetinde bulunmuş olan Lâdikli Hüseyin Efendi adlı bir zatın şeyhiyle vuku bulan meclis ve sohbetlerine dair kayıtlarından oluşmaktadır. Dağınık halde bulunan bu kayıtların Mehmed Mekki tarafından toplanarak tedvin edildiği anlaşılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Murad Buhârî, nr. 256).

Bunların dışında Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'ye ait *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'nin bizzat Mekki Mehmed Efendi tarafından 1161 (1748) yılında ta'lik hatla istinsah edilen bir nüshası bulunduğu gibi (İÜ Ktp., TY, nr. 6232), Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin Kur'ân-ı Kerîm'deki vakfe yerlerini belirleyen *Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ*' isimli eserini nesih hatla istinsah eden Seyyid Mehmed b. Seyyid Halîl el-İslâmbûlî adlı müstensih de Mekki Mehmed Efendi olmalıdır (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 39).

BİBLİYOGRAFYA :

Mecmûa-i Fetâvâ, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 576, vr. 91; Vâsîf, *Târih* (İlgürel), s. 181, 282, 316, 332, 382; Fatîh, *Tezkire*, s. 379; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 111-113; Cevdet, *Târih*, II, 292-293, 347; IV, 229, 456-458; V, 173, 181; VI, 267; *Sicill-i Osmânî*, IV, 508; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 557-559; *Osmanlı Müellifleri*, II, 420; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 194; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 504-506, 511-512; Danişmend, *Kronoloji*², V, 147-148; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 159-160; Mübahat S. Kütükoğlu, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, İstanbul 1977, s. 34-35; M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 75; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 124; *Kâmûsü'l-â'lâm*, VI, 4387-4388.

TAHSİN ÖZCAN

MEKKİZÂDE MUSTAFA ÂSİM EFENDİ

(bk. ÂSİM EFENDİ, *Mekkizâde*).

MEKKÛDÎ (المكودي)

Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Alî
b. Sâlih el-Mekkûdî el-Fâsî
(ö. 807/1405)

Arap dili ve edebiyatı âlimi.

726 (1326) yılında Fas'ta Benî Mekkûd kabilesine mensup kültürlü ve varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Fas müftüsü Ebû Muhammed Abdullah el-Vângilî ed-Darîr ve Muhammed b. Ali el-Gırnâtî el-Endelüsî'den öğrenim gördü. Merînîler'in ilim ve kültür alanındaki faaliyetlerinin en verimli döneminde yaşayan Mekkûdî, Medresetü'l-Attârîn ve Medresetü's-Sıhrîc'de başta dil ilimleri olmak üzere çeşitli alanlarda ders verdi. Fas'ta Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ını son olarak Mekkûdî okuttu. Ardından *el-Kitâb*'ın yerini kendisinin şerhettiği İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si aldı. Aralarında Merînî Veliri Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ahmed el-Kabâilî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed el-Fâsî el-Câderî ve İbn Merzûk el-Hafîd gibi şahsiyetlerin de bulunduğu çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Aynı zamanda didaktik manzumeler kaleme almış bir şair ve dindar bir kimse olan Mekkûdî 11 Şâban 807 (12 Şubat 1405) tarihinde Fas'ta vefat etti.

Eserleri. **1.** *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*. Mekkûdî'nin en çok tanınan eseridir. Mekkûdî *el-Elfiyye* üzerine biri büyük, diğeri küçük olmak üzere iki şerh yazmayı düşünmüş, bunlardan büyük olanını tamamlayamadığı gibi yazdığı kısımlar da günümüze kadar gelmemiştir. Mevcut eser, Mekkûdî'nin Merînî veziri ve aynı zamanda talebesi olan Abdurrahman b. Hâcib el-Kabâilî'nin isteği üzerine ona ithafen kaleme aldığı küçük şerhidir. Bu eser, *el-Elfiyye*'nin kırktan fazla şerhi içinde en meşhuru olup yazıldığı tarihten itibaren özellikle Mağrib'de nahiv eğitiminin başta gelen kitabı olmuş, ülkeminin güneydoğusundaki medreselerde de hayli rağbet görmüştür. Şerhedilen beyitlerin aynı zamanda i'rablarının yapılması, metnin sade ve anlaşılır bir nitelik taşıması, gereksiz açıklama ve yorumlardan kaçınılması eserin başlıca özellikleridir. Mekkûdî, bilhassa Bedreddin İbnü'n-Nâ-

zım ile İbn Ümmü Kâsım diye bilinen Hasan b. Kâsım el-Murâdî'nin şerhlerinden büyük ölçüde yararlanmış, ancak yer yer onlara muhalefet etmiştir. Daha sonra *el-Elfiyye*'ye şerh yazanlar da onun şerhinden hayli nakiller yapmışlardır. Eser üzerine Ahmed b. Abdülfettâh el-Mellevî (Kahire 1279), İbnü'l-Hâc es-Sülemî diye bilinen Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Hamdûn (Fas, ts.; Kahire 1315), Muhammed Mehdi b. Muhammed el-Vezzânî el-Fâsî (Fas 1318) gibi âlimler tarafından eşiyeler yazılmıştır. Birçok defa basılan eseri (Kahire 1279, 1301, 1305, 1354; Fas 1318) Fâtıma er-Râcihi neşretmiştir (I-II, Küveyt 1993). **2.** *Şerhu'l-Âcurrümiyye*. İbn Âcurrûm'un nahve dair mukaddimesinin şerhi olup çeşitli baskıları yapılmıştır (Tunus 1292; Kahire 1304, 1309, 1345). **3.** *Mağşûre*. Hz. Peygamber'in methine dair 294 beyitlik bu manzume Arap dilindeki maksur isimleri bir araya toplamıştır. Mekkûdî eserini, İbn Düreyd'in Mikâfîler'i övdüğü *el-Mağşûre*'siyle Hâzım el-Kartâcennî'nin Tunus Hafsî Hükümdarı I. Müstansır'ı methettiği *el-Mağşûre*'sine nazire olarak yazmıştır. *Mağşûre* üzerine Mekki b. Muhammed er-Rabatî, Fazl et-Tıtvânî ve Abdullah Kennûn birer şerh yazmıştır. **4.** *el-Basî ve't-tarîf fî 'ilmi't-taşrîf*. 400 beyitten oluşan sarf ilmine dair didaktik bir manzumedir (Rabat el-Hizânetü'l-âmme, nr. 2796). Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed ed-Delâî'nin *Fethu'l-laîf fî 'ilmi't-taşrîf*'i (Fas 1315, 1316) manzume dair yazılan şerhlerin en meşhuru dur. **5.** *Risâle fî vaşî'z-zarâfe*. Zarâfet kelimesinin Arapça olup olmadığına dair sorulan bir soruya cevap olarak kaleme alınan eserde müellif kelimenin aslını anlatmıştır (el-Hizânetü'l-âmme, nr. 2581). Mekkûdî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Şerhu'l-Mağşûr ve'l-memdûd li'bni Mâlik*, *Umdu'tü'l-lisân fî ma'rifeti ferâ'izi'l-â'yân*, *Naẓm fî'l-mu'arreb mine'l-elfâzi'l-acemiyye*.

BİBLİYOGRAFYA :

Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (nşr. Fâtıma er-Râcihi), Küveyt 1993, I, 74-75; ayrıca bk. neşreden giriş, I, 10-56; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, III, 97; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 83; Bedreddin el-Karâfî, *Tevşîhu'd-Dîbâc* (nşr. Ahmed Şütevîvî), Beyrut 1403/1983, s. 115-116; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1974, s. 403; a.mlf., *Dürretü'l-hicâl*, II, 84; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibtihâc*, Kahire 1351, s. 168-169; Abdullah Kennûn, *Şerhu Mağşûretü'l-Mekkûdî*, Kahire 1356/1937, s. 3-8, 87-88; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 524; II, 336; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*, VI, 579-586.

MEHMET YAVUZ